

Usporedo piše o situaciji u Istri, o rijetkima koji su ostali na rodnoj grudi radeći u Arsenalu, velikoj gladi koja je nastupila 1917., problemima s obradivanjem zemlje i dr.

Na kraju knjige autor je priložio nekoliko pjesama i transkribiranih tonskih zapisa te važan i nadasve koristan popis svih mještana i vojnih obveznika općina Medulin i Ližnjan umrlih u emigraciji i na ratnim frontama. Uz ime i prezime navedeni su mjesto/država i datum smrti, datum rođenja te ime roditelja.

Drugo, prošireno izdanje knjige *Zaboravljeni egzodus 1915. – 1918.* Andreja Badera bogato je dokumentirano i do sada najopširnije djelo na temu evakuacije civilnog stanovništva južnog dijela Istre u Prvome svjetskom ratu, njegovu stradanju u prihvatnim logorima, visokoj smrtnosti koja se odrazila i na demografsku sliku poratne Istre. U usporedbi s prvim izdanjem učinjen je velik pomak, kako u broju korištenih arhivskih dokumenata i usmenih svjedočanstava te novih fotografija, tako i u samom opsegu istraživanja. U posljednji čas prikupljena svjedočanstva imaju posebnu važnost kao iznimno dragocjen izvor informacija te kao takva daju knjizi dokumentarnu notu. Pisana kao znanstveno-publicističko djelo, knjiga će biti zanimljiva mnogim Istranima čiji su preci bili sudionici tih događanja, dok će budućim istraživačima poslužiti kao temeljno i nezaobilazno djelo za nove povijesne spoznaje.

Milan Radošević

Andrea Matošević, *Pod zemljom: antropologija rudarenja na Labinštini u XX. stoljeću*, Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2011., 360 str.

Studija o rudarenju na Labinštini, ukoričena koncem 2011., iznimno je vrijedno i kompleksno djelo zasnovano na autorovim višegodišnjim terenskim istraživanjima, temeljitom pristupu dostupnim izvorima, ali i čvrstom osloncu na recentnu stranu literaturu. Sigurnost pri argumentiranju i jasnoća u razlaganju problematike ne odaju kako je, zapravo, riječ o mladom znanstveniku. Naime, čitatelji koji prate znanstvenu produkciju zasigurno su se susreli s publikacijama utemeljenim, kao i Matoševićeva monografija,

na doktorskim disertacijama, u kojima stilska pirotehnika ni artiljerija znanstvene terminologije nisu uspjele sakriti otužnu prazninu pojedinih dijelova, što je ponekad plod nedovoljne istraživačke osposobljenosti, ali češće tužne realnosti u kojoj se autorska ambicija mora pokoriti neumoljivim rokovima. Važno je, stoga, naglasiti: *Pod zemljom* je monografija bez slaboga mjesta, koja u potpunosti ispunjava najave iznesene u “Uvodu” (14-31). Matoševićim riječima, na njezinim je stranicama doista moguće naći odgovore na pitanja koja nisu “isključivo i nužno vezana uz opis povijesti institucije i oscilacije njezinog poslovanja, već prvenstveno u prvi plan stavljaju radnička znanja, tehnike obavljanja posla, načine preživljavanja i života u rudniku te odnose među radništvom iz kojeg proizlazi specifičan identitet”.

Prva su poglavlja posvećena kontekstu studije: “Kritika izvora” (27-31), nudeći kraći pregled šarolikog gradiva na koje se autor oslonio, smješta je u okvir dosadašnjih pokušaja da se rudarenje u okolici Labina znanstveno, publicistički ili umjetnički opiše. “Povijesni okvir. Humanističko-tehnički pristup” (33-48), pak, neupućena će znatiželjnika opskrbiti neophodnom popudbinom za snalaženje pri razmjerno zahtjevnom napredovanju kroz sljedeća poglavlja. Neospornom literarnom daru usprkos, *Pod zemljom* nije knjiga za opuštanje, već monografija koja od čitatelja traži intelektualni angažman da bi ga nagradila novim uvidima u raznorodno nasljeđe istočnoistarskoga industrijalizacijskog iskustva.

Cjelina naslovljena “Labinske republike i *Città di fondazione*” (49-96) posvećena je dvama oprečnim elementima po kojima je dvadesetostoljetna rudarska povijest Labinštine prepoznatljiva. “Labinska republika”, jednomjesečni štrajk iz 1921. godine, opisan je s osloncem na već poznate činjenice od kojih je sastavljen uvriježeni historiografski narativ, ali veći je prostor posvećen analizi sastavnica koje svjedoče o karakterističnom rudarskom mentalitetu, neodvojivom od uobičajene radne atmosfere, ali očito neuklonjivoga i u prevratničkim okolnostima. Etnička je heterogenost, uvjerljivo se argumentira, bila od drugorazrednoga značaja naspram zajedništva utemeljenoga na dijeljenju neprivačne rudarske svakodnevice. Važan dio poglavlja neosporno je suprotstavljanje štrajkaškoga iskustva s početka dvadesetih godina onom s kraja socijalističkoga razdoblja, kada se, paralelno s koncem jednoga društvenog uređenja, bliži kraj i podzemnoj djelatnosti u rudnicima Labinštine. Osim toga, posljednje stranice poglavlja efektno kontrastiraju sučeljavanje radništva i nadređenih im struktura s

brigom sustava za životne prilike rudara: kroz osnutak Raše, koja kao naselje *živi* od konca 1937. godine, prikazan je specifičan odnos totalitarnoga režima prema onima čije je interese, barem deklarativno, čuvao, a od kojih je, zauzvrat, očekivao rast proizvodnje ugljena.

Uza sve posebnosti rudarskoga poziva, Matošević nije izbjegao povezati podzemni rad s, prema određenim sastavnicama, srodnim pozivima. I doista, uzme li se u obzir kako je rudar s poljodjelcem dijelio povezanost sa zemljom i slična oruđa, svladavao brda kao što je vojnik ratovao s neprijateljem i, poput moreplovca, koristio se kompasom da bi odredio smjer kojim se protežu podzemne vene, oblikovan je “Uvjetni Triplex Confinium rudarskog identiteta” (97-126). Spomenuti elementi, ali i brojni drugi, neophodni su pri opisu “Odnosa s radnim habitatom” (127-161). Svakodnevní dugotrajan boravak duboko pod zemljom neumitno je oblikovao obrasce kojih se svaki rudar beziznimno pridržavao, neovisno je li riječ o sigurnosti pri uvijek riskantnom miniranju, pragmatičnom suživotu s, u nadzemnim okolnostima omraženim, štakorima ili osebjunim vjeronanjima, folkloru kojem je autor posvetio razmjerno opsežnu cjelinu, uspješno pri analizi izbjegavajući pokroviteljski ton.

Stroga pravila pod zemljom, oblikovana kroz stoljeća razvoja rudarskoga poziva, odražavala su težinu egzistencije i želju da se normiranjem ponašanja uklone potencijalno opasne improvizacije, a neosporno su bila motivirana humanim pristupom, odnosno nastojanjem da se očuvaju vječno ugroženi životi rudara. Tome nasuprot, na površini su supostojale dvije jasno odijeljene skupine, o čemu govori poglavlje “Dva svijeta i organizacija rada” (161-211). Upravne strukture, podređene vlasničkim i(li) državnim interesima, nametale su drugačija pravila, prvenstveno usmjerena održavanju ili povećanju proizvodnje, a hladna mjerljivost dnevnoga, mjesečnoga ili godišnjega učinka, postavljena u žarište, nužno je i od sigurnosnih mjera činila tek sredstvo za dostizanje zacrtanih ciljeva. Navedena podjela nije usmjerena k stvaranju pomalo romantične slike beziznimno skladnoga, monokromnoga svijeta radnika, o čemu korisne informacije donosi poglavlje “‘Drugost’ među ‘drugima’” (213-248). Zaslužena pozornost na ovih je tridesetak stranica poklonjena često zapostavljenim skupinama: ženama, djeci i strancima. Pretposljednja je, pak, cjelina “Memorija ili ‘nek se topi!’” (249-269) posvećena preživljavanju rudarskoga nasljeđa, materijalnoga i duhovnoga, u razdoblju nakon gašenja podzemnih iskopa.

Uza “Zaključak” (270–280) koji zatvara studiju i korisni “Glosar” (281–282), čitateljsku pažnju svakako treba skrenuti na opsežne “Priloge – intervju s rudarima” (295–356). Iako izvaci iz rudarskih svjedočanstva čine oslonac osnovnim tezama svakoga poglavlja, tri cjelovita razgovora dodatno oprimjeruju Matoševićevu interpretaciju dvadesetostoljetnoga rudarskog iskustva.

Poticajna i inovativna, monografija *Pod zemljom* zasigurno pridonosi boljem razumijevanju nedavne povijesti Labinštine, ali predstavlja i važan prilog upoznavanju s kompleksnim utjecajem industrijalizacije na oblikovanje istarskih društvenih odnosa u prošlosti i sadašnjosti.

Mihovil Dabo

Branka Mogorović – Tihomir Ilija Zovko OP, *Posljednji hrvatski argonaut dr. Ante Ciliga. Razgovori o nacionalnom i univerzalnom – prilozi za biografiju*, Pazin – Pula: Matica hrvatska – ogranak Pazin / Udruga “Dr. Ante Ciliga”, Pula, 2011., 352 str.

Godine 2011. navršilo se 90 godina od početka Proštinske bune, pobune istarskoga sela protiv fašističkih zlostavljanja i maltretiranja. Ključna osoba toga događaja bio je Ante Tone Ciliga, podrijetlom iz toga istoga seljačkoga svijeta. Ova knjiga govori o njegovom burnom životu koji počinje na samom kraju 19. stoljeća i proteže se kroz gotovo cijelo 20. stoljeće, od njegova djetinjstva, školovanja, izbjegličkoga života, revolucionarnoga djelovanja, pa sve do dugogodišnje emigracije. Sama je knjiga podijeljena na 22 poglavlja kojima prethodi kratak predgovor urednika Ninoslava Mogorovića, a na kraju slijedi imensko kazalo. Već podnaslov upućuje na to da se radi o prilogu, odnosno, na papir su stavljeni razgovori koje su novinarka Branka Mogorović i svećenik Tihomir Ilija Zovko vodili 1986. godine s danas već odavno (1992.) pokojnim Antom Ciligom, pa je tako cijela knjiga napisana u obliku dijaloga. U knjizi nalazimo i nekoliko desetaka fotografija povijesnih ličnosti, ali i raznih događaja iz 20. stoljeća. Fotografije su ubačene bez ikakvoga reda i ne predstavljaju nikakvu nadopunu tekstu. Tako, primjerice, imamo fotografiju Tita u posjetu Puli dok se vodi razgovor o Ciliginu djetinjstvu.